

8.1.5

L'ESTUDI DE LA MASIA CATALANA. LA CONSTRUCCIÓ DEL MÓN RURAL CATALÀ

MONTSERRAT SOLÀ RIVERA

montserrat1974@yahoo.es

Resum

Entre 1923 i 1936 es va dur a terme l'Estudi de la Masia Catalana, una empresa cultural de gran abast i amb pretensió multidisciplinària sobre l'arquitectura de la masia i la vida de la pagesia, que treballava principalment a Catalunya i les illes Balears. Sota el mecenatge de Rafael Patxot i Jubert, va ser encarregada al Centre Excursionista de Catalunya.

El testimoni més tangible de l'Estudi, i fins fa poc més conegut, són les 7.700 fotografies conservades. Unes imatges amb un alt valor documental però que alhora van fixar en el paper i en l'imaginari popular, no només l'estat de les masies, el paisatge, els objectes, etc., sinó que retrataven de manera determinada la imatge de la Catalunya rural, amb un passat i unes formes de vida tradicionals que es consideraven amenaçades davant el creixement demogràfic i urbanístic, la immigració i els canvis en l'estructura tradicional de la família.

Aquest article analitza els objectius i resultats finalment obtinguts amb l'Estudi, però més enllà, posa l'èmfasi en el context i la ideologia subjacent a la seva execució.

Paraules clau:

etnografia, arquitectura, ideologia, Patxot, Centre Excursionista de Catalunya.

Resumen

Entre 1923 y 1936 tuvo lugar el "Estudi de la Masia Catalana", un proyecto cultural de gran alcance y con una pretensión multidisciplinar sobre la arquitectura de la masía y la vida payés realizado principalmente en Cataluña y la Islas Baleares. Bajo el mecenazgo de Rafael Patxot i Jubert la empresa fue encargada al Centre Excursionista de Catalunya.

El testimonio más tangible del estudio, y hasta hace poco más conocido, son las 7.700 fotografías que se conservaron. Una imágenes con un alto valor documental y que a su vez contribuyeron a fijar en el papel y en el imaginario popular no solamente el estado de unas masías, un paisaje, unos objetos, etc. sino que éstas fotografías retrataban también una imagen muy determinada de la Cataluña rural, con un pasado y unas formas de vida tradicionales que se consideraban amenazadas ante el crecimiento

demográfico y urbanístico, la inmigración y los cambios dentro de la estructura de la familia.

Este artículo analiza los objetivos y resultados obtenidos por el "Estudi de la Masia Catalana", y más allá, pone el énfasis en el contexto y la ideología subyacente a su ejecución.

Palabras clave:

etnografía, arquitectura, ideología, Patxot, Centre Excursionista de Catalunya.

Abstract

Between 1923 and 1936 was developed the "Estudi de la Masia Catalana" ('Study of the Catalan Masia', a wide cultural work which aimed a multidisciplinary approach about the architecture of the masias and the peasant farmers' life developed specially in Catalonia and the Balearic Islands. The Centre Excursionista de Catalunya was asked to take the research under the patronage of Rafael Patxot i Jubert.

The most tangible and since recently the most well-known evidence of the research are the 7.700 preserved photographs. These images, with an important documentary value, did not just show on paper and on the popular imaginary the state of the masias, the landscape, some objects, etc. but they also portrayed a specific image of the rural Catalonia, with a past and a traditional way of life that was considered threatened by population and urban growth, immigration and changes in the traditional family structure.

Introducció

Rafael Patxot i Juvert (1872–1964) és, sens dubte, un dels grans mecenes de la història de Catalunya. La seva persona i l'obra mostren com el seu perfil més científic va conviure amb una vessant més humanista i filantròpica. A més de dues fundacions dedicades a les seves filles, Montserrat i Maria Patxot i Rabell, mortes en plena joventut, també n'havia instituït una en record de la seva mare. En el mateix ordre, Patxot es va veure moralment forçat a acceptar el càrrec de marmessor de l'herència de la seva cunyada, i fou per mitjà de la Fundació Concepció Rabells i Civils que va impulsar dues de les iniciatives culturals més potents que s'han fet al nostre país: l'Obra del Cançoner Popular Català i l'Estudi de la Masia Catalana.

Ambdós projectes il·lustren la personalitat de Patxot, que cal emmarcar en el context històric, social i cultural que es vivia en les primeres dècades del segle xx. Una aproximació atenta al que va significar l'Estudi de la Masia Catalana a partir de la mateixa documentació localitzada, permet dimensionar el llegat que va aportar el seu despla-

gament tenint en compte els resultats que ens han arribat; però l'anàlisi i la interpretació documental també conviden a llegir entre línies la ideologia en la qual es va fonamentar la seva gènesi i execució.

El 21 de juny de 1923, Rafael Patxot s'adreça al Centre Excursionista de Catalunya (CEC) — en aquell moment sota la presidència de Cèsar August Torres— per expressar la voluntat d'encarregar a dita institució un estudi a fons sobre la masia catalana i la vida pagès, el qual aspirava a traduir-se en la publicació d'una gran obra multidisciplinària en la qual la masia fos estudiada des de la geografia, història, arquitectura, etnografia, folklore, economia, dret i legislació, moral i religió, lexicografia, etc.

Si l'Obra del Cançoner, la qual pretenia recollir i documentar les cançons populars arreu dels territoris de parla catalana fou encomanada a l'Orfeó Català, per a l'Estudi de la Masia Catalana, Patxot encarrega la responsabilitat científica al Centre Excursionista de Catalunya, la institució que en aquell moment és el motor d'una veritable activitat cultural i de recerca en diversos camps. El Centre Excursionista de Catalunya, fundat el 1891, aplicava el que s'ha anomenat *excursionisme científic*, és a dir, la pràctica excursionista era també alhora la descoberta del territori, el coneixement de la història i el folklore del país, i la consciència de protecció del patrimoni.

L'Estudi de la Masia Catalana, que es va poder dur a terme entre 1923 i 1936, volia ser una obra de gran abast. En primer lloc, des del punt de vista territorial, ja que vol cobrir tots els territoris de parla catalana i això volia dir estudiar les masies, els llocs i les possessions de Catalunya i de les illes Balears, principalment. A més, l'objectiu era que fos una obra interdisciplinària perquè volia deixar el testimoni escrit, oral i gràfic de les característiques arquitectòniques de les masies, però també volia documentar les formes jurídiques d'herència i matrimoni, les feines del camp, les tradicions, la llengua, la indumentària, les festes i els costums dels seus habitants, etc.

L'Estudi tenia una ambició científica i es va dotar d'una sèrie d'instruments metodològics que es van concretar, a més, en la creació d'una oficina, la constitució d'una comissió directora del projecte que encapçalava l'arquitecte olotí Josep Danés i Torras, conjuntament amb en Lluís Bonet i Garí, també arquitecte, i l'etnòleg Josep Batista i Roca. Paral·lelament, es va configurar un consell assessor responsable de cadascun dels àmbits definits a l'Estudi format per intel·lectuals de l'època procedents del camp editorial (Josep M. Casacuberta), científic (Eduard Fontserè), de l'arquitectura i conservació de monuments (Geroni Martorell), de la lingüística (Antoni Griera), i estudiosos del món jurídic (Francesc Maspons i Anglasesell) i folklòric (Rossend Serra i Pagès).

L'ambició i els objectius de l'Estudi

La projecció de l'Estudi de la Masia Catalana s'havia previst inicialment en dues fases: una primera fase preparatòria durant dos anys basada en la recerca, recopilació i ordenació de tots els materials existents sobre la masia catalana i la constitució d'un arxiu gràfic; i una segona fase que partia d'encarregar monografies concretes i especialitzades que havien d'acabar en la publicació d'uns *Materials* —a l'estil de l'Obra del Cançoner. La realitat, però, va ser que la recollida d'informació va ser una constant fins al 1936, paral·lela a la petició d'articles.

El 1925 es constitueix l'oficina de l'Estudi, ubicada a la seu de la Institució Patxot, la qual és finançada per Rafael Patxot amb aportacions de 1.000 ptes. mensuals, que cobreixen l'adquisició de material, els honoraris dels treballadors en nòmina i el pagament dels treballs encarregats. L'oficina és el motor dinàmic de l'Estudi, on se centralitza el recull de materials textuais i gràfics. Per recollir tota la informació, l'Estudi va dotar-se d'alguns instruments de recerca —com demostra la documentació localitzada—: buidatge bibliogràfic d'arxius, revistes i llibres; adquisició de bibliografia especialitzada; arxiu de fitxes gràfiques; elaboració de guions projecte segons els diversos àmbits; disseny d'enquestes sobre la casa i les seves parts; preparació d'enquestes notariales sobre capítols matrimonials i el règim jurídic familiar i de la propietat; disseny de cèdules per inventariar les masies; realització de croquis i planimetries de les cases i la confecció d'un sistema de catalogació i ordenació dels materials.

Quant a l'organització metodològica de l'empresa, dos dels aspectes més rellevants van ser, d'una banda, l'elaboració d'un nomenclàtor i d'un mapa comarcal de Catalunya que posteriorment serviria com a base per a la ponència de la divisió territorial de la Segona República i que actualment es conserva a la cartoteca del Centre Excursionista de Catalunya. De l'altra, la realització de "missions metòdiques", tal com també s'havia estructurat l'Obra del Cançoner, i que van implicar múltiples sortides de camp i una tasca de recopilació de dades més sistemàtica (fotografies, documentació històrica, plànols, alçats, etc.). En aquest cas, les missions es van centrar en les masies del Barcelonès i el Maresme, les quals patien més l'amenaça de desaparèixer atesa la pressió urbanística de Barcelona.

En un altre ordre, les fonts d'informació utilitzades durant l'Estudi van representar un salt qualitatiu pel que fa a la manera de fer recerca. L'Estudi de la Masia va recórrer a l'extensa xarxa de socis i col·laboradors del Centre Excursionista de Catalunya arreu del país, ja fossin persones individuals, institucions o entitats. Aquests centres i grups locals d'excursionistes funcionaven com a paraigües alhora d'erudits locals interessats sobretot en la història, l'arqueologia i el folklore. Així mateix també es contacta

amb noms propis que treballen en altres projectes culturals del moment com l'Obra del Cançoner o l'Atlas Lingüístic de Catalunya, impulsat per mossèn Griera. També es demana informació a més d'una vintena d'institucions, entre les quals hi ha l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, l'Ateneu Barcelonès, l'Orfeó Català, la Biblioteca Universitària de Barcelona, Palestra i, especialment, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. La crida a participar en l'Estudi per recollir informació s'estén a més de 250 persones d'arreu dels Països Catalans —excursionistes, arquitectes, mestres, advocats i estudiosos locals, preveres, secretaris d'ajuntaments i propietaris de les masies—, una notable xarxa de col·laboradors que provenen bàsicament dels sectors burgesos de la societat, persones vinculades a la vida cultural i intel·lectual del país, sovint relacionades directament o indirecta amb el Centre Excursionista de Catalunya.

En darrer terme, l'objectiu final del projecte era convertir-se en una magna publicació, en paraules del mateix Patxot: “una obra d'especialització i erudició, una obra d'aire monumental i internacional”, que igual que l'Obra del Cançoner, preveia la publicació de set monografies amb el títol genèric de *Materials*, més l'afegit d'una *Miscel·lània*. Els encàrrecs dels capítols per a aquest volum dels *Materials* es van iniciar el 1932. Alguns dels autors dels capítols d'aquest primer volum van ser Agustí Duran i Sanpere, Joan Pons i Guir, Tomàs Raguier i Salvador

Vilagrassa, Pau Vila, Joan Amades i el mateix Josep Danés i Torras. Malauradament, però, la irrupció de la Guerra Civil va estroncar qualsevol possibilitat de publicació. Des de llavors, tot el coneixement sobre aquest projecte cau en l'oblit, fins que quaranta anys més tard, el 1975, es localitza bona part del fons gràfic en un pis de l'Eixample.

Ideologia i context social de l'Estudi

L'execució de l'Estudi de la Masia Catalana s'emmarca plenament dins el corrent noucentista dominant en l'època i en un context socioeconòmic que determina la ideologia dels plantejaments que el mateix Patxot descriu i dicta en la mateixa gènesi i encàrrec del projecte.

Rafael Patxot expressava l'interès científic del projecte però el trasllada —com ell escriu— a ser una “raó íntima d'ordre moral”. Aquest argument se circumscrivia dins la visió apocalíptica que es vivia en l'època en termes d'evolució històrica, quan, a més dels canvis que suposava l'arribada de l'electrificació i la mecanització del camp, tenia lloc un creixement demogràfic i urbanístic de la ciutat de Barcelona fruit en gran part per l'arribada d'immigració a l'àrea metropolitana. En termes socials això es vivia com a canvis dins l'estructura tradicional de la família i per això, tal com li expressa en Patxot a Cèsar August Torres al juny de 1923 quan fa l'encàrrec al Centre Excursionista de Catalunya, el resultat de l'Estudi havia de ser “un monument

bibliogràfic digne de fet secular al qual tantes generacions catalanes degueren l'estabilitat llur”. En una carta posterior, Patxot explicita quina és la finalitat darrera de l'Estudi: la de ser una apologia de la família; una família que viu en un món rural que també se selecciona i construeix i que és model de família a preservar.

[...] n'hi ha una d'ordre moral que ha impulsat a triar el tema de la Masia, convertintlo en simbòlica reacció contra un deplorable falliment actual.

Hem concebut això com una apologia de la família, visquent arrelada damunt del terror on ha germinat i constituint el fonament de l'organisme social.

[...]

I mentres lluny de l'escalf familiar, les influències externes van plasmant els fills, convertintlos en eines d'altri, el fogar de la família se refreda, els lligams s'aflixen i tot acaba per desferse, mancat de tradició i fallant l'autoritat moral que podia cohesionarho el sentiment que devia amorosir-ho.

D'altra banda, els temps que corren afavoreixen les famílies nòmades, que roden arreu sense fer solc enlloc, car la legislació actual com tenint la mateixa valença que les famílies d'estabilitat secular”.

(Carta de Rafael Patxot dirigida al CEC el 21 de juny de 1923)

No oblidem que el noucentisme és un projecte de modernització del país que necessita alhora valors estables —d'ordre moral— que han de donar impuls a aquest país en construcció. Aquesta projecció centrava l'interès a definir l'especificitat del poble català en el context dels pobles ibèrics, i aquesta personalitat històrica, jurídica i ètnica del poble català calia cercar-la, no només en el registre culte, sinó també popular, és a dir, en les formes de vida tradicional especialment lligades a les classes subalternes com la pagesia.

És en aquest món rural on Patxot creu que es troben els fonaments de la societat catalana i de la família del futur, i per extensió del país, enfront de les “amenaces exteriors” que aquell moment succeïen: “Si aquest treball es realitza bellament ben segur n'haurem el conhort de reviuir-hi el concepte fonamental de la família esplaiant-se en els seu propi fogar de la qual es sortit, i forjant aquell quelcom que tots servem a dintre, fent-nos mes forts que les enganyoses traïdories que ens envolten.”

Així es va configurant una determinada imatge del

món rural català que té l'edifici de la masia com l'eix a partir del qual es construeix tot aquest imaginari. I l'Estudi de la Masia Catalana esdevé la base documental sobre la qual s'ha de sostenir la tesi que la família troba en la masia la seva màxima i pura expressió perquè les masies són el reflex "de la vida popular, testimoni dels costums i tradicions de nostra pagesia". De fet, el tractament de la masia es fa des d'una perspectiva quasi bé organicista: "Cada casa treu de la terra on s'assenta la seva personalitat i organisme pràctic. Hi ha una íntima relació entre la terra i la casa que la porta."

Aquesta apologia de la família també se sustentava en la concepció pairalista i nacionalista del món rural català dominant en l'època i, per tant, no totes les masies són vàlides per configurar aquest imaginari rural. Tal com afirma J. Puigvert, l'atenció dels col·laboradors de l'Estudi i la intenció dels seus principals impulsors, especialment del Josep Danés, es va centrar més a registrar els grans casals i pairalies que no pas en les cases més simples edificades al llarg dels segles XVIII i XIX, la dels petits masovers, rabassaires i suberfiteutes; hi ha poc interès per les cases més simples, la dels petits masovers, fetes amb materials i arquitectura senzilla.

Aquest fet es tradueix explícitament si ens fixem en el resultat de l'abast territorial de l'Estudi, i queda perfectament il·lustrat quan s'analitzen els àlbums fotogràfics, en els quals dominen les imatges de comarques com Osona, la Garrotxa i el Ripollès. El món rural que es vol visualitzar és el que correspondria a l'anomenada Catalunya Vella, on hi ha els grans casals i pairalies "notables", on viuen famílies extenses i on s'identifiquen els mecanismes de la propietat i l'herència com a sistema secular propi català.

De fet, el model de cèdula que es va enviar arreu paral·lelament a l'enquesta té per objectiu exclusiu inventariar les masies, localitzar-les i descriure per què eren "notables". Al contrari, les que no s'aproximen a aquest arquetip són menystingudes. Així, en les cartes de col·laboradors de fora de l'àrea de Catalunya Central llegim:

"A Lleyda la Masia tal i com es coneix a Vich, Pla de Bages i altres punt de Catalunya no es coneix les que et cito son potser les que mes s'hi acosten sense pero arribar-ho a esser.

(Carta escrita per Antoni Bergós, advocat, 11 de gener 1926, des de Lleida)

[...]

Aquesta comarca de les Garrigues no hi ha cap masia notable doncs les poques que resten no tenen res de interessant com tampoc cap historia notable.

(Carta escrita per Lluís Moro, metge, 9 de gener de 1926)

[...]

En virtud de la comunicació del 17 del present, em complau manifestar-li que en aquest terme municipal no existeixen masies que tinguin importància per poguer relatar.

(Carta escrita per Eduard Domènech, propietari comissionista, 19 d'octubre de 1925, des de Gratallops)"

L'ús de la fotografia i el fons gràfic de l'Estudi

L'any 1922 s'havia publicat *Manual per a recerques d'etnografia de Catalunya*, editat per l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, el qual atorgava un lloc preeminent a la fotografia com a document i tenia en compte quin era l'ull del fotògraf respecte a l'escena que calia descriure. En l'execució de l'Estudi, l'ús de la fotografia com a eina de documentació i d'anàlisi dels fets culturals esdevé clau.

Els fons gràfic de l'Estudi, que actualment es coneix i està documentat, està format per 7.700 imatges i més de 400 dibuixos i gravats. Les fotografies estan organitzades per àlbums. Dels 131 àlbums, 115 corresponen a Catalunya i Andorra; 10 a les illes Balears; 2 a la Franja, País Valencià i Aragó, Pirineus aragonès i navarrès, i, a més, hi ha 4 àlbums monogràfics sobre aspectes d'arquitectura de la masia.

La incorporació del registre fotogràfic en l'Estudi contribuïa de nou a la ideologia pairalista dominant perquè les imatges captades fixaven en el paper i en l'imaginari col·lectiu i popular, no només l'estat de masies, del paisatge, d'objectes, etc., sinó que imprimia una determinada imatge del que era la Catalunya rural amb un passat i unes formes de vida tradicionals que es consideraven amenaçades i en desaparició.

No hem d'oblidar que la difusió de la fotografia fou paral·lel al moviment de la Renaixença, el qual tenia per objectiu la recerca de les arrels del poble català. I de fet, per primera vegada, dins l'àmbit intel·lectual i cultural, existeix una preocupació per incorporar el registre fotogràfic com una eina de recerca documental i d'anàlisi dels fets culturals. Com valora Ll. Calvo (1994: 27), "per primera vegada al país, la imatge es va convertir en suport de la recerca etnogràfica; fins i tot gosaríem dir que es va donar una autèntica retroalimentació entre imatge i recerca, i que s'articulà un nou discurs, metodològic i conceptual, pel que fa a la investigació etnogràfica".

Per tant, la fotografia, a més de captar l'instant, té tota una altra sèrie d'implicacions psicològiques, expressives, tècniques, simbòliques, etc., que els fan documents privilegiats i proporcionen informació tant de l'entorn com dels individus que hi apareixen i dels qui les fan.

Des dels inicis, l'Estudi es planteja constituir un arxiu fotogràfic. El mateix Patxot entén que "La part gràfica

d'aquesta obra es d'una importància cabdal, no solament en l'aspecte documentari, sinó àdhuc com element pintoresc [...] Volem fer un llibre de fons, però que entrant per els ulls, *somogui'l sentiment*." Durant la primera fase d'operació de l'oficina de l'Estudi, la recepció de fotografies adjuntes a les enquestes i cartes que s'havien enviat en què es demanava documentació de tota mena va ser una constant. També gràcies al registre dels moviments de caixa trimestrals sabem que la compra de material gràfic fou una constant. D'una banda, es van comprar postals, moltes de les quals fan referència a quadres de costums, les conegudes sobre els tipus de pagès catalans, o recreen escenes de la vida agrícola i de pagès, com ara una magnífica col·lecció de postals referents al cultiu de l'arròs o al procés de carboneig. De l'altra, també es van comprar fotografies a professionals de l'època, com a en Valentí, Adolf Mas, Valentí Fargnoli, Adolf Zerkowitz o Joan Estorch. Però també és cert que la meitat del material aproximadament era d'aficionats amb poca preparació, a qui s'ha titllat de participar d'un excés de sentimentalisme, perquè sovint oferien una imatge extremadament pintoresca a l'hora de fer les fotografies, i sobretot van registrar les grans pairalies moguts per un interès més aviat artístic o estètic que no pas històric i etnogràfic.

El tema preferent d'aquest fons gràfic és la visió arquitectònica de la casa: aproximadament un 75% del fons dels àlbums correspon a exteriors de masies, detalls arquitectònics, o interiors d'aquests habitatges. Però després d'una primera exploració del material gràfic, descobrim que, a més de masies, també es recullen d'altres construccions com ara molins, edificis religiosos, barraques, creus de terme, pous, etc., i, en detall, elements arquitectònics singulars (finestres, torres, portalades, etc.). Bona part de les fotografies corresponen a vistes exteriors, ja siguin imatges en primer pla o situades en un entorn paisatgístic. També s'inclouen, però, fotografies d'interiors d'aquestes masies, amb una especial rellevància de les cuines, així com també l'interior de les esglésies o santuaris amb els seus altars i marededéus. Un altre bloc d'imatges és el que reflecteix les formes de vida tradicional amb relació a la masia: hi trobarem retrats individuals o col·lectius, escenes de vida quotidiana, especialment les que fan referència a oficis i feines del camp, festes i actes religiosos, mercats i fires, etc. Certament, aquest mirada depenia de l'"ull etnogràfic" del fotògraf i, en aquesta línia, destaquen especialment les fotografies que Baltasar Samper, col·laborador de l'Obra del Cançoner a les illes Balears juntament amb Ramon Morey, cedeix al fons de l'Estudi de la Masia.

El llegat de l'Estudi i l'interès etnogràfic

L'any 1975 es localitza en un pis de l'Eixample bona part de la documentació de l'Estudi de la Masia Catalana i és

dipositada al Centre Excursionista de Catalunya. Des de llavors es comença a treballar i promoure la conservació d'aquest fons. Malgrat tot, fins fa pocs anys, la bibliografia respecte d'això era poc consistent: articles sobre l'existència del fons en revistes del mateix CEC o mencions breus en els reculls sobre la història de l'etnografia. A excepció de l'aproximació seriosa que es fa des del món de l'arquitectura, fet que s'explica perquè en l'Estudi hi domina aquesta vessant i per la figura del seu màxim impulsor: Josep. M. Danés i Torras, arquitecte i autor del que ell anomenà "la gènesi de l'estructura clàssica de la masia catalana", que estableix la primera classificació de tipologies d'arquitectura de la masia, una classificació que s'estudia encara a la universitat.

Certament, l'Estudi havia tingut en les fotografies el seu exponent més visible i aspecte descriptiu més treballat, però l'Estudi de la Masia Catalana no només són els 131 àlbums fotogràfics, un material estèticament bellíssim, absolutament excepcional a molts nivells i una valuosa font de documentació gràfica. L'Estudi és també tota la dinàmica que es va generar al voltant de l'execució d'aquest gran projecte, era el que es transmetia i intercanviava entre la comissió directora i l'extensa xarxa de col·laboradors de l'Estudi. L'Estudi de la Masia són els centenars i centenars de fitxes de buidatge bibliogràfic i documental, els retalls de premsa, són les petites monografies de masies que els col·laboradors enviaven, és el miler d'enquestes que es van retornar, les cèdules, l'elaboració d'un índex toponímic i l'establiment d'una divisió comarcal de Catalunya, els fitxers d'ordenació de la documentació, els llibres de comptabilitat de l'Estudi; les fitxes fotogràfiques, els plànols i alçats arquitectònics; són els articles d'en Josep Danés; són els àlbums i les fitxes de les fotografies, els dibuixos a la ploma, els mapes, les postals; són els manuscrits mecanografiats que havien de "materialitzar-se" i publicar-se, i és un llarg etcètera.

Dues de les crítiques principals que s'han fet a l'Estudi de la Masia Catalana són, d'una banda, pretendre ser una iniciativa de dimensions èpiques que es va basar excessivament en el voluntarisme; i de l'altra, que malgrat que pretenia ser una obra multidisciplinària, hi va haver un domini de la perspectiva arquitectònica de la masia. Ambdues observacions crítiques cal admetre-les a la llum dels resultats del treball que ens ha arribat, però no així en els objectius inicials que va dissenyar i impulsar el mateix Rafael Patxot.

Com ja hem comentat, des de la seva gènesi, en les ponències d'encàrrec de l'obra al Centre Excursionista de Catalunya, Patxot té molt clar quin ha de ser l'abast i el perfil que ha de marcar el creixement de l'Estudi. Quan es parla de la publicació dels *Materials*, hi ha una clara intenció de construir una determinada imatge del món rural, però a més es vol que la presentació de la informació que

es reculli sobre la masia i la vida a pagès tingui un caire monumental i de repercussió internacional. Es volia estudiar les formes de vida popular pagesa des de les diverses vessants, i fer-ho des de l'alta cultura, amb la categoria científica corresponent i, per tant, dotar-se de les fonts documentals i metodologia adequada. Però també Patxot volia que aquest retrat del món de la pagesia estigués a l'abast de tothom:

"[...] és just i convenient que'l nostre poble comparteixi i frueixi l'obra [...] D'aquesta manera, amb un preu de cost mínim, tindriem al encalç de la gent de bona voluntat, un llibre atractiu contenenint una bella experimentació social."
(Carta de Rafael Patxot dirigida al CEC el 21 d'abril de 1924)

També és cert que els resultats i materials que ens han arribat, amb el fons gràfic que n'és l'exemple més evident, denuncien el predomini de l'aspecte arquitectònic de la masia que no pas d'altres. Aquest fet evidentment va estar condicionat perquè els dos principals impulsors, Josep Danés i Lluís Bonet, eren arquitectes, però les aportacions que hi ha des del punt de vista etnogràfic, sobre el coneixement de la forma de vida pagesa, tampoc han estat fins ara merescudament valorades. La documentació localitzada i alguns treballs encara inèdits ens revelen també aquest interès pel coneixement etnogràfic. El mateix Rafael Patxot havia declarat: "El capítol del folklore deu ser lo més interessant de llibre", perquè era el que havia de permetre dibuixar com era la vida i la família a pagès. Fins i tot, l'any 1925 Antoni Griera escrivia sobre la possibilitat de crear un museu etnogràfic a proposta del mateix Centre Excursionista de Catalunya. No oblidem tampoc que Josep M. Batista i Roca, fundador de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, formava part de l'originària comissió científica de l'Estudi i havia elaborat el guió de treball del bloc dedicat a l'"Etnografia". També Rossend Serra i Pagès, a qui es va fer responsable de l'apartat dedicat al "Folklore" havia arribat a elaborar diversos índexs de treball.

Més enllà, el mateix Patxot vetllarà perquè en l'encàrrec dels capítols dels *Materials* mantingui la interdisciplinarietat pretesa en el projecte i així es pot comprovar en l'índex dels capítols que componen aquests primers *Materials*, en què més que un domini de la perspectiva arquitectònica, es detecta una evolució cap a una visió més etnogràfica de l'estudi de la casa, família i vida pagesa. En són un exemple el treball encarregat a Joan Amades el 1932 sobre la indústria casolana sobre el lli i el cànem a raó

de 500 ptes.; el petit article sobre el "Nom del gènere i del crit d'algunes classes de bèsties. Parlaments dels ocells" que escriuran Tomàs Raguer, folklorista i historiador, creador de l'Arxiu Museu Folkloric de Sant Pere de Ripoll i Salvador Vilarrassa, també folklorista i gran estudiós de la vida pagesa, i en especial dels pastors; o bé el treball sobre els cicles de vida pagesa encarregat a Lluís Torras i Nató, cosí d'en Josep Danés i gran estudiós del costumari popular:

D'aquest darrer autor, Lluís Torras i Nató, se n'ha conservat pràcticament tota la correspondència d'encàrrec del treball, així com el manuscrit original del treball sobre "Les jornades de la vida pagesa". El treball és una mena d'"estudi de cas" de com es va produir l'encàrrec dels capítols dels *Materials* però també és una documentació amb gran valor i interès etnogràfic que contribueix a analitzar la visió i el concepte que existia del món rural, en què es pretén "glorificar" la vida a la masia. Per Patxot, és en aquest món rural on hi ha "sanes costums", "el seny", "la fe i la moralitat", les nostres costums racials", que ens han de construir com a poble.

"[...] el nostre primer volum, sigui un llibre d'estudi, on, en agricultura, arquitectura, sociologia, etc. puguin anar-hi a estudiar i a contemplar la nostra Catalunya, aquells que des de ciutat vulguin conèixer-la, per això donem preferència a l'arreglada de dades més que a l'expressió literària [...] i potser amb més força en aquest cas, ha de resultar d'oferir a les reflexions de la gent del nostre temps, el quadre de les antigues costums de la nostra pagesia, que tots ells en parlen del seny, de la senzillesa, del amor a la terra i a la casa, de la fe i de la moralitat, de les nostres costums racials. "

(Carta dirigida a Lluís Nató, a 20 de maig de 1933)

[...]

"[...] seria bó afegir-li lo que és la vida de pagés en les masies benestants, menades per l'amo o arrendades a masovers, en aquestes cases que no s'hi viu pobrement i en que la duresa del treball té les seves compensacions [...] la nostra obra ha de contribuir a la glorificació de la Masia i per lo tant, sens amagar la vida dura que molts porten a les masoveries pobres, es deu presentar, també, la vida de sobrietat i de treball, però arreglada i

apacible que a pagés han portat tantes generacions”.

(Carta dirigida a Lluís Nató, a 16 d'agost de 1933)

Fins i tot interessa retratar la masia com un espai en què amos, masovers i jornalers conviuen en harmonia. D'aquesta manera es va confirmant una visió determinada del món rural i de Catalunya basada en l'ordre, l'estabilitat i la unitat de la família sota l'aixopluc de la masia. Com diu L. Calvo (1994: 28-29), es volia retratar “aquell país on homes i dones tenien una existència dura però que, alhora, va generar unes actituds i formes culturals que han contribuït a configurar la creença i la visió d'allò que avui és Catalunya”.

Apunt final

En conclusió, l'Estudi de la Masia Catalana ens projecta la figura de Rafael Patxot com un personatge històric que, mantenint la seva faceta científica —sobretot en els camps de l'astronomia i meteorologia—, va ser garant de la pràctica de diverses iniciatives de mecenatge cultural al nostre país durant anys especialment crítics com foren els de la dictadura de Primo de Rivera. Patxot promou el que Josep Iglésies va anomenar la “beneficència intel·lectual”, una tasca de mecenatge marcadament personal perquè, més enllà de les aportacions econòmiques, Patxot aportava unes pretensions intel·lectuals, volia contribuir al coneixement del propi país, i això ho fa des de determinades conviccions ideològiques. D'ell s'ha dit que va practicar un “patriotisme científic”.

El propòsit de l'Estudi era documentar de forma exhaustiva el món rural, que era on estaven dipositats els valors socials i morals que devien fonamentar la modernització de Catalunya, en un moment d'impuls cultural, educatiu i polític extraordinari, però també convuls pel que fa a les transformacions i tensions socials. L'encàrrec de l'Estudi de la Masia Catalana és la història d'un gran projecte que respon a l'interès d'institucionalització cultural del noucentisme, un projecte que volia escriure una enciclopèdia del món rural que fos fonament del país que s'havia de construir i buscava descobrir en la vida a pagès la pròpia identitat com a poble i que, en definitiva, va contribuir a la construcció social del món rural català que encara avui és present en l'imaginari col·lectiu.

Bibliografia consultada

CALVO I CALVO, LLUÍS (1994). “L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya”. *Temps d'ahir. Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, 1915-1930*. Barcelona: Fundació la Caixa.

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (1927). “Memòria dels fets per a l'Estudi de la Masia Catalana”. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 381, p. 63-68.

DANÉS I TORRAS, JOSEP (1931). “La gènesi de l'estructura arquitectònica de la masia catalana”. *Butlletí de l'Agrupació Excursionista Tagamanent*, núm. 7, p. 86-96.

“Documentació inèdita localitzada al Centre Excursionista de Catalunya i que va ser treballada en un recerca duta a terme per l'autora entre 2007-2010”. La recerca va ser impulsada pel Museu de Granollers amb la col·laboració del Centre Excursionista de Catalunya, el Consell Comarcal del Vallès Oriental, l'Obra Social de Caixa Sabadell i Caixa Sa Nostra.

FONT, JOSEP I SOLÀ, MONTSERRAT (COORD.) (2010). *La vida a pagès. El món perdut de les masies i possessions de Catalunya i les Balears. L'Estudi de la Masia Catalana*. Barcelona: La Magrana.

IGLÉSIES, JOSEP (1963). “L'obra i mecenatge intel·lectual de Rafel Patxot”. *Serra d'Or*, 2a època, any 5, núm. 2, p. 30-33.

PUIGVERT I SOLÀ, JOAQUIM M. (1998). “L'elaboració del discurs pairalista a la Catalunya contemporània: la contribució dels arquitectes i els estudiosos de la masia (1908-1936)”. *Estudis d'Història Agrària*, 12. Vic i Barcelona: Eumo.